

ČITALAČKA KULTURA SREDNJOŠKOLSKIH**UČENIKA U PLAVU****- aktuelno stanje i motivacija -****Rezime**

Svrha rada ogleda se u osnaživanju i razvoju kulture čitanja učenika srednjih škola, kao i pružanju strategija koje će olakšati taj proces. Istraživanje je sprovedeno u JU SMŠ „Bećo Bašić“ u Plavu. Uzorak se sastojao iz 204 srednjoškolaca (gimnazija), od kojih je 140 učenika kojima je maternji crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski i 64 kojima je maternji albanski jezik. Za prikupljanje podataka korišćen je samostalno izrađen upitnik kako bi se analizirala praksa čitanja učenika.

Rezultati su pokazali da je čitalačka kultura srednjoškolaca ispod prosječnog nivoa, gdje su učenice ispoljile nešto veći nivo interesovanja, odgovornosti i motivisanosti. Samo 4% učenika i 15% učenica svoje slobodno vrijeme provodi u čitanju. Većina njih vjeruje da čitanje predstavlja obavezu (18,5-49,3%) i pročita samo jednu knjigu mjesečno (36-64,4%). Kada su u pitanju učenici, bez obzira na maternji jezik, najveću ulogu u motivaciji za čitanje imaju njihovi profesori i nastavnici (45%; 35%).

S druge strane, srednjoškolke crpe svoju motivaciju iz više različitih izvora. Ono što je zajedničko jeste da sva motivacija proističe iz spoljnih izvora, što je dobra informacija za prosvjetne radnike jer svojim pristupom u nastavi mogu značajno poboljšati stanje čitalačke kulture svojih učenika. Na kraju, ponuđene su konkretne strategije promovisanja čitalačke kulture koje su se pokazale uspješnim u praksi.

Ključne riječi: čitalačka kultura, *srednja škola, učenici, motivacija.*

¹Senada Đešević, nastavnica crnogorskog-srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti u JU SMŠ „Bećo Bašić“, Plav

Uvod

Čitalačka kultura odnosi se na uobičajeno i redovno čitanje knjiga i informativnog materijala (Nyam, 2015). Razvijanje čitalačke kulture je instrument za sticanje cjeloživotnog učenja (Mackenzie, 2005). Ona podrazumijeva sposobnost prepoznavanja dostupnosti

informacija, njihove evaluacije i upotrebe iz dostupne literature ili informativnog materijala. Sama sposobnost čitanja i pisanja ne može dovesti do čitalačke kulture. Ona mora postati sastavni dio svakodnevnog života. U kontekstu ovog rada, čitalačka kultura se odnosi na način života koji karakteriše navika intenzivnog i obimnog čitanja.

O koristima promocije i razvijanja čitalačke kulture možemo govoriti kako na individualnom tako i na nacionalnom nivou (Alex-Nmecha & Horsfall, 2019). Na nivou pojedinca, čitalačka kultura podstiče razvoj pamćenja (Meyer, Young & Bartlett, 2014) i usporava stopu mentalne deterioracije u kasnijim godinama (Wilson et al., 2000); razvija disciplinu i kontrolu misli, emocija i akcija (Britton & Glynn, 2013). Podstiče ciljem orijentisano ponašanje (Schiefele et al., 2012), zatim širi vokabular i poboljšava vještine govora i komunikacije (Massaro, 2015).

Čitanje podstiče i kreativnost. Istraživanja su pokazala da djeca koja imaju razvijenu čitalačku kulturu posjeduju i razvijene kreativne vještine razmišljanja, koje dovode do boljih akademskih postignuća (Marcos et al., 2020; Yurdakal, 2019; Wang, 2012). Na nacionalnom nivou, čitalačka kultura podstiče obrazovni rast i razvoj nacije (Ogugua et al, 2015).

Ipak, ljudi ne čitaju isključivo iz edukativnih razloga. Drugi razlozi zašto srednjoškolci čitaju su rad na sebi, iz zadovoljstva, odnosno relaksacije (Aina et al. 2011). Čitateljska publika je u svim granama stabilna u svojim razvojnim težnjama. Stoga, čitanje postaje vrsta umjetnosti koja se ne smije uzeti zdravo za gotovo, naprotiv, čitanje i treba da postane svakodnevna navika, odnosno aktivnost (Alex-Nmecha & Horsfall, 2019).

Metodičari književnosti i jezika, psiholozi i pedagozi, razlikuju brojne vrste čitanja koje se međusobno razvrstavaju na osnovu više kriterijuma: glasnosti i bezglasnosti (čitanje naglas i u sebi), po vremenskoj ostvarenosti (prvo, ponovljeno, kontinuirano, povratno, s prekidima), po broju čitača (individualno, dijaloško, kolektivno) itd. Dok se u početnim razredima osnovne škole praktikuje logičko čitanje, u višim se primjenjuje istraživačko, izražajno, doživljajno ili umjetničko (Sofia Kalezić-Đuričković, 2008).

Čitalačku pismenost PISA (*Programme for International Student Assessment*) definiše kao sposobnost razumijevanja, korištenja i vrednovanja tekstova, promišljanja i angažovanja prilikom čitanja radi postizanja ličnih ciljeva, razvoja vlastitog znanja i potencijala te aktivnog učestvovanja u društvu. Da se zaključiti da su čitalačka kultura i pismenost vrsta evaluacije, nužno navedenim redoslijedom usvajani, jer bez čitalačke kulture ne možemo postići ni čitalačku pismenost.

Da bi se povećala čitalačka pismenost, najveću ulogu imaju roditelji koji olako prepuštaju svoju djecu lakom i brzom pristupu informacijama. Iz tih razloga, učenici nemaju strpljenja da sjednu i da pročitaju obimna književna djela, poput *Ana Karenjine*, *Lelejska gora*... Djeca sve više

pribjegavaju skraćenim i prepričanim verzijama, tako dobijaju na vremenu - nečitanjem djela u cijelosti, već samo parcijalnim iščitavanjem. Međutim, knjigoljupce koji gaje ljubav prema lijepoј riječi, tehnologija nije mogla da omete. Potrebno je da nam knjige budu vidljive i jasno izdvojene, kako bismo mogli da ih čitamo. Neophodno je učenicima razriješiti sve nejasnoće i nedoumice, objasniti nedorečeno i time stvoriti kod njih lijep i ugodan osjećaj dok čitaju.

Čitanjem knjiga ulazimo u jedan potpuno novi svijet u kojem više nijesmo sami, u kojem saosjećamo sa likovima, volimo, praštamo, maštamo... Knjige nam pružaju priliku da nađemo rješenje za problem koji imamo, da počnemo da gajimo ljubav prema jeziku, da razvijemo maštu i mentalne slike, spriječimo razne bolesti, starenje našeg uma.

Nečitanjem opada i čitalačka pismenost, što pokazuje i posljednja PISA studija u kojoj se navodi da su intervencije za razvoj čitalačke pismenosti srednjoškolaca u Crnoj Gori više nego nužne. Uprkos toј činjenici, studija čitalačkih navika naših mladih na nacionalnom nivou još uvijek nije sprovedena.

Iz izvještaja Ispitnog centra Crne Gore (PISA 2018. u Crnoj Gori, Rezultati), Crna Gora je na relativnoj rang listi (prvo mjesto odgovara jedinici) iz čitalačke pismenosti zauzela 52. mjesto od ukupno 78 zemalja učesnica (421 poen, dok je prosjek u zemljama OECD je 487). Dakle, po ovom postignuću nalazimo se u zadnjoj trećini zemalja s rang liste. Postignuća učenika na PISA testu rangiraju se u šest nivoa.

U ciljevima UN-a za održivi razvoj, nivo dva odgovara „minimalnom nivou znanja“, koji bi sva djeca trebalo da steknu do uzrasta od 15 godina. Ovaj nivo čitalačke pismenosti nije dostiglo čak 42% naših testiranih petnaestogodišnjaka (OECD prosjek je 23%). Najviše nivoe – pet i šest iz čitalačke pismenosti dostiglo je samo 0,8% naših učenika (OECD prosjek je 9%). Iako smo svjesni da je čitalačka kultura direktno povezana sa čitalačkom pismenošću, a ova sa cjeloživotnim učenjem, nije sprovedena nijedna nacionalna studija koja se bavi čitalačkim navikama srednjoškolaca u Crnoj Gori. U Srbiji, prema istraživanju sprovedenom na uzorku od 2426 učenika iz 26 srednjih škola iz devet gradova (Krnjaić, Stepanović & Pavlović Babić, 2011), rezultati o razvijenosti čitalačkih navika srednjoškolaca govore da 12% učenika ne čita, 21% čita samo obaveznu lektiru, 40% čita lektiru i ponekad knjige koje nijesu obavezne, 20% čita lektiru, a često i druge knjige, a 7% su pasionirani čitaoci.

Srednjoškolci u Srbiji nemaju formiranu naviku korišćenja usluga biblioteka, a najčešće čitaju popularnu literaturu i popularnu nauku. Najčitaniji tekstovi u štampi se odnose na rasonodu i sport. Razvijenije čitalačke navike srednjoškolaca u Srbiji povezane su sa čitanjem rubrika koje se odnose na kulturu u dnevnim novinama, čitanje naučopopularnih časopisa i korišćenje edukativnih kompjuterskih softvera (Krnjaić, Stepanović & Pavlović Babić, 2011).

U Hrvatskoj nacionalnoj studiji (Zubac, 2018), skoro jedna trećina ispitanih učenika nema razvijenu čitalačku kulturu, dok dvije trećine pročitaju mjesečno barem jednu knjigu. Čak 64,1% svih ispitanih učenika nema potrebu za čitanjem knjiga u slobodno vrijeme, a oni koji to rade najradije čitaju knjige za tinejdžere (41%), ljubavne romane (39,4%) i naučnu fantastiku (19,1%). Kao razloge, odnosno prepreke za nečitanje knjiga, učenici su navodili da se bave nekim drugim vanškolskim aktivnostima koje im zaokupljaju slobodno vrijeme (28,7%), zatim da ne vole da čitaju (17,5%), ne pridaju veliki značaj čitanju knjiga u životu (13,5%) i samo 4,4% njih kaže da njihova školska biblioteka u svome fondu nema druge knjige za čitanje osim obavezne lektire, a nijesu članovi gradske ili seoske biblioteke u kojoj bi mogli pronaći knjigu po vlastitom izboru (Zubac, 2018).

Studija o mladima u Bosni i Hercegovini (Turčilo i sar., 2018) pokazala je da mladi svoje slobodno vrijeme, uglavnom, provode u interakciji sa informacijsko-komunikacijskim tehnologijama, najčešće digitalnim tehnologijama ili internetom (83,5% ispitanika su izjavili da koriste ove tehnologije kao jedan od primarnih načina korištenja slobodnog vremena). Domaćinstvo u kojem mladi žive u prosjeku ima između 11 i 20 knjiga (Turčilo i sar., 2018. prema Žiga et al., 2015). Čak 27,4% mladih nikad ne čita novine, a 33,8% to rade jednom mjesečno ili rjeđe; kada su u pitanju knjige, 18,6% mladih osoba navodi da nikada nijesu pročitali knjigu (Turčilo i sar., 2018). Nalaz koji se ponavlja u svim navedenim nacionalnim studijama jeste da su učenice/djevojke te koje više vremena provedu u čitanju, pročitaju veći broj knjiga u prosjeku, više uživaju u toj aktivnosti i uopšteno imaju razvijeniju čitalačku kulturu (Backović, 2020; Schleicher, 2019; Zubac, 2018; Turčilo i sar., 2018; Krnjaić, Stepanović, & Pavlović-Babić, 2011). Međutim, možemo zaključiti da je opšte stanje čitalačke kulture na veoma nezadovoljavajućem nivou, kako u Crnoj Gori, tako i u okolnim zemljama.

U najširem smislu, smatra se da je pojedinac motivisan za čitanje kada ima pozitivan stav prema čitanju, voli čitanje, čitanje mu je poželjna aktivnost, spontano započinje čitati i čita u slobodno vrijeme (Alinčić, 2016). Motivacijski aspekt čitanja podrazumijeva vrijednost čitanja kao korisne aktivnosti, pozitivna očekivanja od čitanja, ciljne orijentacije usmjerene na ovladavanje čitanjem, interes za čitanje koji je razvijeniji ako je pobuđen unutrašnjom željom, pozitivnu sliku o sebi kao čitatelju, smanjeni osjećaj anksioznosti prilikom čitanja i osjećaj samoefikasnosti u savladavanju zadataka čitanjem (Alinčić, 2016).

Kod srednjoškolaca treba razlikovati dvije osnovne motivacije za čitanje - unutrašnju i spoljnu. Unutrašnja motivacija proizilazi iz djetetove želje za čitanjem da postigne angažman u tekstu, da razumije tekst ili postigne užitek čitanja. Spoljna motivacija je ona koju dijete pokazuje kad želi postići cilj izvan samog čitanja, a najčešće je to postizanje dobre ocjene (Alinčić, 2016). Motivacija za čitanje razlikuje se i na osnovu uzrasta učenika, tako srednjoškolci pripadaju uzrasnom stadijumu od 15-20 godine života gdje prevladava razdoblje lirike i romana,

što je povezano sa refleksijom o unutrašnjem životu, razmišljanjima o svijetu i smislu života u tom dobu. Roman služi kao nadoknada za životno iskustvo, ali danas njegovu ulogu preuzimaju sadržaji elektronskih medija (Alinčić, 2016 prema Kuvač-Levačić, 2013).

Motivacija za čitanje i učenje je ukorijenjena u subjektivnim doživljajima učenika, a posebno onim vezanim za njihovu spremnost da se angažuju u nastavi i aktivnostima vezanim za čitanje i učenje. Motiv djeteta za čitanje usko je povezan sa vrijednošću čitanja u porodici. Roditelji koji vjeruju da je čitanje važno za lični i intelektualni razvoj i rad djeteta, potstiču dijete na čitanje na više načina. Oni koji imaju negativan stav prema čitanju, čak mogu odvratiti djecu od čitanja. Prilikom ulaska u školu učenici su uglavnom motivisani za čitanje, dok se u višim razredima motivacija za čitanje znatno smanjuje. Neki to smanjenje pripisuju ličnim razlozima, dok ga drugi pripisuju spoljašnjim činiocima (Trebješanin & Lalović, 2014).

Budući da je motivacija za čitanje u školi usko povezana sa cjelokupnom motivacijom učenika, od čega zavisi i njihov uspjeh, kako u školi, tako i u kasnijem životu - i učitelji uspješno podstiču motivaciju za čitanje ako učenicima omoguće da sami odaberu knjige, pripreme im zanimljive zadatke u vezi sa čitanjem, i koriste različite strategije čitanja za čitanje različitih žanrova. Takođ je veoma važno da uzimaju u obzir različite sposobnosti učenika. Učiteljevo čitanje u učionici jedno je od najsnažnijih motivacijskih sredstava za podsticanje i pokretanje čitanja. Učitelj će djelovati kao model za čitanje, s knjigom u ruci kad god je to moguće, i uz pomoć različitih metoda i tehnika probuditi veću želju za čitanjem (Trebješanin & Lalović, 2014).

Do sada je utvrđeno da u najvažnije činioce usmjeravanja i održavanja interesovanja za knjigu i čitanje kod mladih spadaju porodica, nastavni proces, vanškolske aktivnosti, rad biblioteka i uticaj medija (Momčilović, 2018, prema Šaškor 2011). U generalne strategije za promovisanje kulture čitanja spadaju povećanje dostupnosti materijala i mjesta za čitanje, osnivanje čitalačkih klubova, saradnja sa lokalnim bibliotekama, ponovno *izvođenje* književnih djela, uključivanje roditelja, vođenje primjerom i slične.

U narednom diskursu iznijećemo nekoliko uobičajenih problema s kojima se učenici suočavaju, kao i metode kojima ih možemo podstaknuti na čitanje. Nažalost, često učenici pristupaju čitanju s negativnim stavom. Takvi učenici često razrađuju različite puteve izbjegavanja čitanja, umjesto da traže pomoć. Oni pokušavaju da sakriju svoje nepoznavanje literature, a dolaskom u srednju školu potpuno odustanu od čitanja, smatrajući da se ranije propuštene stvari više ne daju popraviti.

Na časovima je predavaču omogućeno da uvidi učenikova iskustva čitanja, njegovo interesovanje, tj. vrstu sadržaja koju voli ili ne voli da čita, i sazna zašto je to tako. Nažalost, učenici često pokazuju nesigurnost u rješavanju zadataka za provjeru razumijevanja teksta,

čitanju naglas ili čitanju dužih tekstova. U suprotnom, pojedini učenici nemaju nikakvih problema s čitanjem.

Nastavnici treba da budu uzor učenicima. Ako smo u životu pročitali i jednu dobru knjigu, znaćemo šta čitanje daje. Ono pruža zadovoljstvo koje se ne može porediti ni sa jednim drugim. Iako nema sumnje da čitanje predstavlja dragocjenu aktivnost, primijećeno je da ova navika nestaje u posljednje vrijeme. Jedan od glavnih uzroka ovog negativnog trenda je razvoj tehnologije. Međutim, ono što oni koji ne znaju, to je kolika je zapravo korist od čitanja.

Recipiranjem sadržaja knjige stičemo nova znanja iz novog izvora informacija. Čitanje knjiga o različitim temama pruža nova saznanja i proširuje sliku o temi koja se obrađuje. Dokazano je da čitanje ima jake pozitivne efekte na mozak. Ako smo mentalno stimulirani, možemo spriječiti demenciju i Alchajmerovu bolest (Wilson et al., 2000). Što više je naš mozak aktivan, sprečavamo mogućnost da mu se smanjuju funkcije. Mozak je mišić i poput drugih mišića u tijelu, vežbanje/čitanje ga održava jakim i zdravim.

Čitanje ima pozitivan efekat na organizam. Čitanje knjige, čak i ako se radi o elektronskim izdanjima, koja se nabavljaju preko onlajn knjižara, može nas bolje osloboditi stresa nego šetnja ili slušanje muzike. Prema studijama, ljudi koji čitaju imaju veće šanse da smanje nivo stresa, u odnosu na ljude koji ne čitaju (Levin et al., 2020). Svakog puta kada pročitamo knjigu, pamtimo njenu radnju, likove, živote junaka, njihove karakteristike, atmosferu i još mnogo toga. Kako naš mozak saznaje i pamti sve ove podatke, tako se i naše pamćenje poboljšava. Svakom novom memorijom koju kreiramo, stvaramo nove puteve koji jačaju postojeće pamćenje.

Čitanje donosi radost čulima. Što više čitamo, postajemo maštovitiji. Čitanje knjiga nas odvodi u neke druge svjetove. U novom svijetu naša mašta najbolje radi kako bismo dočarali umjetničke slike i predstave u sopstvenom umu. Dok čitamo, nailazimo na nove riječi, idiome, fraze i stilove pisanja. Čitanje utiče na našu sposobnost da i mi bolje pišemo. "Kao što umjetnici utiču jedni na druge, tako i pisci. Mnogi uspješni autori stekli su svoje iskustvo čitanjem djela drugih." Dakle, ako želimo da postanemo dobar pisac, počnimo da čitamo.

Tokom našeg užurbanog života, pažnja nam se rasipa u različitim pravcima svakog dana, dok pokušavamo da obavljamo više zadataka u isto vrijeme. Na primjer, možda ćemo se naći u situaciji da istovremeno radimo (provjeravamo mejlove), razgovaramo putem Skajpa, bacamo pogled na Fejsbuk i razgovaramo sa kolegama. Sve ove radnje mogu dovesti do visokog nivoa stresa i niske produktivnosti. Dok čitamo knjigu, naša pažnja se fokusira na ono što čitamo. Naše oči i misli su uronjene u detalje u priči. Ovo poboljšava koncentraciju i fokusiranje.

Ako čitamo knjigu najmanje 20 minuta dnevno, bićemo zapanjeni koliko ćemo biti više fokusirani na ono što radimo. Čitanje inspirativnih knjiga, o životnim iskustvima drugih, može

promijeniti naše živote. Čitajući dobru knjigu, recimo, autobiografiju koja nas ohrabruje, dobijamo savjete koji će nam pomoći da postignemo svoje lične ciljeve. U stvari, dobijamo inspiraciju da postanemo bolji. Napisan je veliki broj knjiga o samopomoći. Mnoge od ovih knjiga mogu pomoći u poboljšanju zdravlja. Čitanjem takvih knjiga, smanjuje nivo depresije. Osim toga, takve knjige nude važne savjete o vježbanju, dijetama i drugim zdravim savjetima o načinu života. Sve ovo dovodi do poboljšanja mentalnog i fizičkog zdravlja čovjeka.

Konkretnije strategije promovisanja čitalačke kulture naših srednjoškolaca, koje su pokazale pozitivne ishode u praksi biće, prikazane u dijelu o diskusiji.

Ispitanici i metod

Ovim radom, između ostalog, razmatramo status čitalačke kulture mladih i stepen u kojem je potrebno intervenisati da ona bude na zadovoljavajućem nivou. O potrebi za sprovođenjem ove vrste istraživanja raspravljano je na okruglom stolu u kojem su učestvovali bibliotekari iz: OŠ „Džafer Nikočević“ iz Gusinja, OŠ „Hajro Šahmanović“ iz Plava, JU SMŠ „Bećo Bašić“ iz Plava i iz JU Doma za kulturu „Husein Bašić“ iz Plava.

Pored njih, okruglom stolu prisustvovali su i vaspitači, učitelji, nastavnici, profesori, roditelji, psiholozi, pedagozi i učenici. Prvenstveno je istaknuto da je razvoj tehnologije, samim tim i pojava raznih aplikacija/inovacija na mobilnim telefonima, društvenim mrežama i TV programima udaljila učenike od knjige. Ovaj problem sve više zadire i ukorjenjuje se u sve sfere društvenog života. Kako bi se poboljšala čitalačka kultura, a time i svijest kod učenika o značaju knjige, istaknuto je da je čitalačka kultura podjednako važna kao i opšta; da se ona stiče prvenstveno u porodici; da je potrebno djeci pred spavanje čitati bajke kako bi im se razvila ljubav za čitanjem; da ih od malena treba voditi u biblioteke; da škole i biblioteke moraju posjedovati čitaonice; da je poželjno osnovati klubove ljubitelja knjige, novinarske klubove, klubove čitalačke i medijske pismenosti umjesto kladionica, nargila barova, sportskih kladionica...; da je preporučljivo organizovati radionice i tribine na ovi temu, a na televiziji prikazivati što više emisija edukativnog sadržaja u kojima knjiga zauzima centralno mjesto.

Učenici su mišljenja da je internet zamijenio knjigu, te da im omogućava da što prije dođu do skraćenih verzija, urađenih seminarskih radova i analiziranih književnih djela. Brži način dolaska do cjelovitih izdanja učinio je da je jednostavnije odgledati jednu scenu iz filma, snimljenu po nekom romanu, nego pročitati 20-30 stranica; da su im predložena djela uglavnom nezanimljiva i da je prednost tehnologije što ne moraju *fizički* da nose knjigu, tako da je mogu čitati na svom telefonu i u autobusu, na stanici, čekaonici; da poeziju mnogo manje vole da čitaju u odnosu na prozu; da ih više interesuje beletristika u odnosu na klasična djela; da su im prioritet ljubavni, avanturistički i fantastični romani u odnosu na psihološke, porodične i istorijske.

Roditelji su mišljenja da su razlikuju njihova interesovanja njihove djece kad su bili učenici, te da su pojedina kanonska djela zastarjela, samim tim što djeca žive i rastu u nekom drugačijem okruženju, u nekom drugom svijetu, u odnosu na njih.

Gotovo da su svi prisutni bili saglasni da treba, prije svega, ispitati stanje čitalačkih navika kod učenika u pomenutim osnovnim školama, a potom učenika iz JU SMŠ „Bećo Bašić“ iz Plava, a zatim na osnovu toga razviti tehnike i metode za povećanje motivacije i promovisanja čitalačke kulture na nivou pomenutih gradova, a i šire. Doprijeli smo da se podigne svijest kod mladih ljudi o čitalačkoj kulturi i njenoj važnosti na formiranju cjelokupne, zdrave ličnosti.

Uorak

Anketa je sprovedena u pisanom obliku, distribucija upitnika vršio je nastavnik uz pomoć učenika, volontera. Ispitana su ukupno 204 srednjoškola, od kojih je, njih 140 učenika kojima je maternji jezik crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski jezik, i 64 kojima je maternji albanski jezik. Svim ispitanim učenicima je garantovana anonimnost podataka.

Tabela 1. *Uzorak istraživanja prema demografskim varijablama*

Varijabla	kategorije	N	%
Pol	muški	94	46%
	ženski	110	54%
Maternji jezik	crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik	140	68,6%
	albanski jezik	64	31,4%
Ukupno		204	100%

Instrumenti

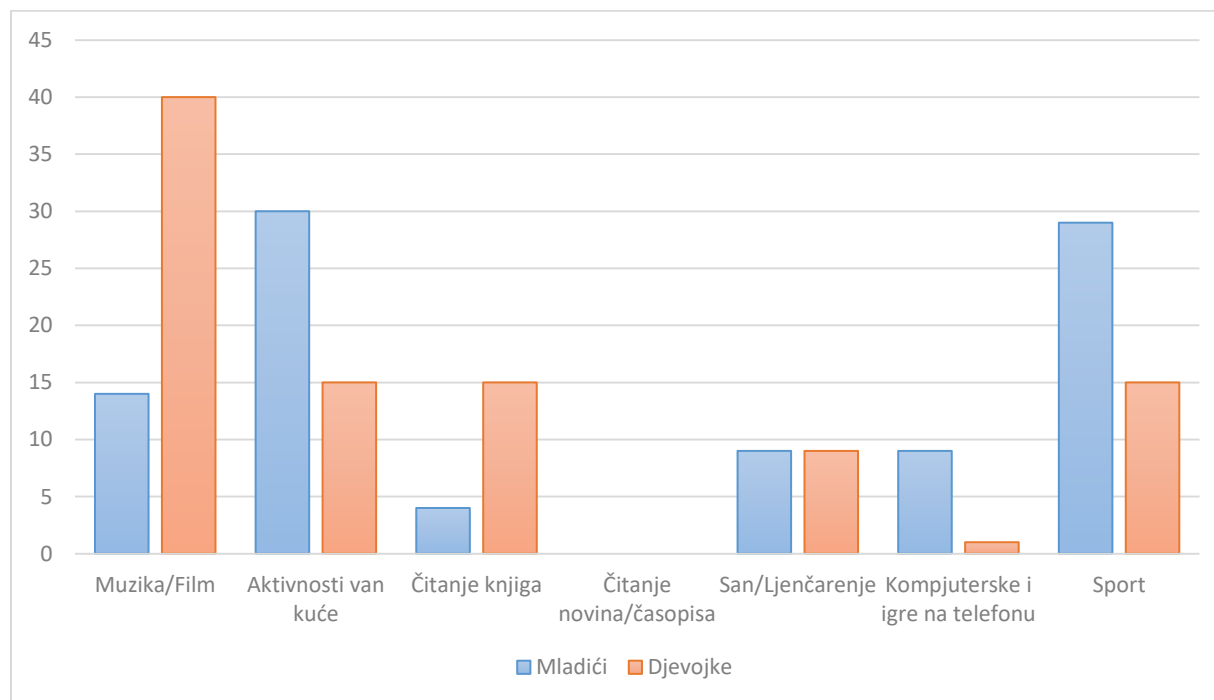
Za prikupljanje podataka korišćen je samostalno izrađen anketni upitnik kako bi se analizirala praksa čitanja među učenicima. Od demografskih varijabli upitnik je obuhvatao pol i maternji jezik (crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski jezik i albanski jezik). Ostala pitanja konstruisana su s namjerom da se ispita učestalost i vrijeme provedeno u čitanju knjiga, stavovi koje su srednjoškola formirali prema čitanju i motivacija koja stoji iz (ne)upuštanja u ovu aktivnost. Upitnik sadrži 12 pitanja zatvorenog tipa, s više ponuđenih odgovora.

Rezultati

Podaci prikupljeni anketom obrađeni su u programu SPSS *statistics* verzija 23, od statističkih analiza upotrijebljena je deskriptivna statistika. U narednim redovima biće opisani i grafički prikazani dobijeni rezultati ankete na način što će biti upoređeni prema polu i prema maternjem jeziku.

Prema grafiku 1 možemo zaključiti da se srednjoškolci i srednjoškolke, značajno razlikuju u izboru aktivnosti kojima će utrošiti slobodno vrijeme. U većini slučajeva učenici vrijeme provode baveći se sportom (29%) i aktivnostima van kuće (npr. odlazak u kafić 30%), dok učenice svoje vrijeme provode u slušanju muzike ili gledanju filmova (40%). Zajedničko im je da niko od njih u slobodno vrijeme ne čita novine ili časopise. Procenat onih koji to vrijeme iskoriste za čitanje knjiga nije visok, iako učenice prednjače u odnosu na učenike (15% : 4%).

Kako provodiš svoje slobodno vrijeme?

Grafik 1 – Aktivnosti kojim srednjoškolci ispunjavaju svoje slobodno vrijeme

Tabela 2 pruža detaljniji uvid u to koliko često srednjoškolci slobodno vrijeme provode u čitanju. Svega 2,7% učenika, čiji je maternji crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski veoma često čita u slobodno vrijeme, dok, njih 42,3% nikada svoje vrijeme ne iskoriste na taj način. Kod učenica su ti procenti nešto povoljniji, samo 15,2% ga veoma često provodi uz knjigu. Kod srednjoškolaca, kojima je maternji albanski jezik, skoro 20% veoma često čita knjige u slobodno vrijeme, dok 22% učenika i 15,4% učenica nikada to ne rade.

Tabela 2. Učestalost čitanja u slobodno vrijeme prikazan prema polu i maternjem jeziku

Učestalost čitanja u slobodno vrijeme	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Veoma često	2,7%	15,2%	19%	19,6%
Ponekad	55%	73,3%	59%	65%
Nikada	42,3%	11,5%	22%	15,4%

Umjeren stepen užitka u čitanju je najzastupljeniji u svim kategorijama ispitanih srednjoškolaca (tabela 3). Najizraženiji je kod učenica čiji je maternji crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski jezik (39,3%) dok najmanje ili nimalo užitka u čitanju nalaze učenici čiji je maternji albanski jezik (31,1%).

Tabela 3 – Procenat srednjoškolaca koji uživaju u čitanju prikazan prema polu i maternjem jeziku

Užitak u čitanju knjiga	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Izražen	19,4%	39,3%	24,3%	30%
Umjeren	50%	51,4%	44,6%	51%
Ne postoji	29,6%	9,3%	31,1%	10%

Kako srednjoškolci vide čitanje, možemo saznati na osnovu pšodataka prikazanih u tabeli 4. Većina vjeruje da čitanje predstavlja obavezu. Najveći procenat onih koji smatraju da je čitanje gubljenje vremena zabilježen je kod učenika čiji je maternji albanski jezik (36,2%), dok

učenice, bez obzira na maternji jezik, u najvećem procentu čitanje vide kao zabavu (44,6%; 45,6%).

Tabela 4. Zastupljenost različitih predstava o čitanju kod srednjoškolaca

Šta za tebe predstavlja čitanje?	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Zabava	29,1%	44,6%	45,3%	45,6%
Obaveza	49,1%	49,3%	18,5%	46,3%
Gubljenje vremena	21,8%	6,1%	36,2%	8,1%

U prosjeku, jednu knjigu nedjeljno pročita 5,3% učenika i 23,4% učenica kojima je crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski jezik maternji. Kod učenika čiji je albanski jezik maternji, nijedan učenik ne pročita barem jednu knjigu na nedeljnom nivou, dok taj procenat za učenice iznosi 17,3%. Čak 20,2% učenika čiji je crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski maternji je izjavilo da uopšte ne čita. Takav odgovor je dalo i 4% učenica. Kod srednjoškolaca čiji je albanski jezik maternji, 9,7% učenika i 12,1% učenica je izjavilo da uopšte ne čita knjige (tabela pet).

Tabela 5. Prosječan broj pročitanih knjiga prema polu i maternjem jeziku

Broj pročitanih knjiga	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
1 knjiga sedmično	5,3%	23,4%	0%	17,3%
1 knjiga mjesečno	36%	43,2%	60,1%	64,4%
1 knjiga godišnje	38,5%	29,4%	30,2%	6,2%

Uopšte ne čitam	20,2%	4%	9,7%	12,1%
-----------------	-------	----	------	-------

Iz podataka u tabeli 6 možemo vidjeti da obaveznu literaturu za školu rado čita 24% učenika i 18,2% učenica čiji je crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski jezik maternji, dok taj procenat za one čiji je maternji albanski jezik, iznosi 29% za učenike i 11% za učenice. Pritom treba istaći da od svih ponuđenih žanrova učenici, bez obzira na maternji jezik najradije čitaju , obaveznu školsku literaturu. Kada su u pitanju učenice, najveći procenat onih čiji je maternji crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski jezik najviše voli da čita ljubavne romane (33%), dok učenice čiji je maternji albanski jezik u najvećem procentu vole da čitaju avanturističke knjige (31%).

Tabela 6. *Književni žanrovi koje srednjoškolci čitaju*

Kakve knjige voliš da čitaš?	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Obavezne za školu	24%	18,2%	29%	11%
Naučne	18%	5,4%	3,7%	17%
Ljubavne romane	9,4%	33%	38%	25%
Avanturističke knjige	18%	29,3%	14%	31%
Krimiće	9,4%	4,5%	7,4%	2,4%
Naučno-fantastične	11,2%	7,1%	11%	4,6%
Ne čitam	10%	2,5%	9%	9%

Kako bismo provjerili da li motivisanost za čitanje proističe iz ispravnih ili pak pogrešnih uvjerenja koje srednjoškolci imaju o koristima koje stičemo ovom aktivnošću, započeli smo iskaz: *Vjerujem da čitanje knjiga...*, a dopune koje su učenici dali prikazani su u tabeli 7. Iz rezultata možemo zaključiti da većina srednjoškolaca uviđa barem jednu prednost koju može

steći razvijanjem kulture čitanja, i da relativno malo njih vjeruje da ništa ne može naučiti, te da je čitanje beskorisno (1-11%).

Tabela 7. *Uvjerenja o koristima koje proizilaze iz čitanja*

Vjerujem da čitanje knjiga...	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
pomaže oblikovanju mog pogleda na svijet	15%	28%	26%	44%
obogaćuje moj jezički izraz	55%	50%	50%	20%
pomaže mi da kritički razmišljam	19%	21%	20%	25%
Ničemu nas ne može naučiti i da je beskorisno.	11%	1%	4%	11%

Dublji uvid u ono što srednjoškolce danas motiviše da provode vrijeme u čitanju prikazan je u narednoj tabeli 8. Kada su u pitanju učenici, bez obzira na maternji jezik, najzastupljeniji motiv za čitanjem polazi od njihovih profesora i nastavnika (45%; 35%). S druge strane, srednjoškolke crpe motivaciju iz više različitih izvora, pa one čiji je crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski jezik maternji čitaju po preporuci prijatelja (33,5%), profesora (33,5%), ali i zato što ih to oslobađa od stresa (28%). Učenice kojima je maternji albanski, izjavile su da su motivisane užitkom u čitanju i činjenicom da ih to oslobađa od stresa (50%), te da ih motivišu profesori (20%).

Tabela 8. *Motivacija za čitanje*

Šta te motiviše da čitaš?	%
---------------------------	---

	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Profesor/profesoricica	45%	33,5%	35%	20%
Preporuke prijatelja	22%	33,5%	16%	15%
Oslobađa me od stresa/uživam u čitanju	14%	28%	26%	50%
Ništa me ne motiviše	19%	5%	23%	15%

Srednjoškolci čiji je maternji albanski jezik (49% učenika, 62% učenica) i srednjoškolke kojima je maternji jezik crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski (51%), u najvećem procentu čitaju školsku lektiru radi dobijanje dobre ocjene. Učenici, čiji je maternji crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski, školsku lektiru čitaju zbog polaganja maturalnog ispita (50%, tabela devet).

Tabela 9. Razlozi zbog kojih srednjoškolci čitaju predloženu školsku lektiru

Motiv za čitanjem školske lektire	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Polaganje eksterne/interne mature	50%	51%	29%	26%
Ocjena	37%	48%	49%	62%
Ne čitam	13%	1%	22%	12%

Veliki broj učenika (60%) učenika čiji je maternji jezik crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski pribjegavaju čitanju skraćenih verzija knjiga. Taj procenat za učenice iznosi 25%. Kod

učenika čiji je maternji jezik albanski, 38% učenika i 32% učenica čitaju skraćene verzije knjiga (tabela 10).

Tabela 10. % srednjoškolaca koji čitaju skraćene verzije knjiga sa interneta

Da li čitaš skraćene verzije knjiga sa interneta?	%			
	Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik		Albanski jezik	
	Muški	Ženski	Muški	Ženski
Da	60%	25%	38%	32%
Ne	40%	75%	62%	68%

Diskusija

Rezultati su pokazali da je čitalačka kultura srednjoškolaca u Plavu ispod prosječnog nivoa. Svega 15% učenica i 4% učenika srednjoškolskog doba slobodno vrijeme provodi uz knjigu. Situacija je najalarmantnija kod učenika čiji je maternji jezik albanski, jer je 42,3% izjavilo da nikada ne čita knjige u slobodno vrijeme. Većina srednjoškolaca vjeruje da čitanje predstavlja obavezu (18,5-49,3%) i pročita samo jednu knjigu mjesečno (36-64,4%).

Nemotivisanost da se upuste u čitanje ne proističe iz njihovih uvjerenja da od čitanja nema koristi. Većina njih uviđa barem jednu prednost koju može steći razvijanjem kulture čitanja, a relativno mali broj vjeruje da je čitanje beskorisno (1-11%). Srednjoškolke su ispoljile nešto veći nivo razvijenosti čitalačke kulture, odgovornosti u čitanju obavezne lektire i opšte motivisanosti za čitanje. Ta motivacija, na nivou svih srednjoškolaca, prije svega proističe iz spoljašnjih izvora (npr. nastavnika, prijatelja, ocjena, nagrada i sl.), a to predstavlja prvi korak pomoću kojeg možemo probuditi ljubav, interesovanje i užitek u čitanju (tj. unutrašnju motivaciju).

Dok je većini učenika, sport (29%) ili aktivnosti van kuće (npr. odlazak u kafić 30%), glavna preokupacija slobodnom vremenu, učenicama je to gledanje filmova (40%). Kako je bit čitalačke pismenosti sam tekst, dolazimo do zaključka da učenice imaju veću šansu za čitalačkim opismenivanjem u odnosu na učenike.

I čitalačkoj pismenosti i čitalačkoj kulturi, smatramo, nema svjetlije budućnosti ukoliko učenicima i učenicama u slobodnom vremenu ne bude prioritet čitanje knjiga, odnosno literature uopšte - novine, odnosno časopisi, (grafik 1).

Podatak da čak 20,2% učenika čiji je maternji jezik crnogorski-srpski, bosanski ili hrvatski uopšte ne čita, odnosno najmanje ili nimalo užitka u čitanju nalaze učenici čiji je maternji albanski jezik (31,1%), alarmiraju i obeshrabruju.

Činjenica da učenici najviše čitaju literaturu obaveznu za školu (24%), dok učenice preferiraju vannastavne knjige, poput ljubavnih romana (33%), odnosno avanturističke romane (38%), govori u prilog bolje motivisanosti za čitanje kod učenica, što potvrđuje podatak iz tabele 2, gdje je odnos čestog čitanja učenica u odnosu na učenike približno 9:1.

Na osnovu podataka iz tabele 7 zaključujemo da učenice uviđaju u većoj mjeri od učenika da čitanje knjiga pomaže u oblikovanju njihovog pogleda na svijet i kod kritičkog razmišljanja, dok uenicima čitanje obogaćuje jezički izraz više nego srednjoškolkama. Približno isti procenat srednjoškolaca, slično i kod čitanja novina/časopisa, misli da ih čitanje ne može ničemu naučiti, odnosno da je beskorisno.

Da učenici najviše čitaju školsku literaturu, podatak iz tabele 8, jasno razjašnjava uzrok – većina učenika smatra da ih na čitanje motiviše najviše profesor. Kod učenica slika je malo drugačija - približno jednako ih motiviše, uz profesora, preporuka prijatelja. Dvostruko više, čitanje oslobađa stresa učenice nego učenike, što dodatno potvrđuje podatak, iz tabele 10, gdje se one manje upuštaju u čitanje skraćenih verzija knjiga sa interneta.

Kako podstaknuti čitanje više je pitanje kojim treba da se bave pedagozi i psiholozi nego nastavnici maternjeg jezika. Nastavnici crnogorskog-srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika treba da obrate pažnju na čitanje, posebno kako čitati i razumjeti umjetničke tekstove, šta čitati, kako formirati vlastitu biblioteku koja bi predstavljala zdravu vezu između čitaoca i knjige.

Za podizanje čitalačke kulture potrebno je formirati mješoviti tim, koji bi dao predloge kako nagraditi učenike koji najviše čitaju. Na osnovu istraživanja došli smo do informacija da učenici koji pročitaju najviše knjiga u osnovnoj školi (u svijetu) nagrađuju se knjigom, časopisom, kuponom za brzu hranu, privjeskom, kartom za bioskop, poštedom izrade domaćeg zadatka. Kako bismo povećali čitanost, pored ostalog, potrebno je da nastavnici organizuju i timsko takmičenje u čitanju, na osnovu kojeg bismo formirali tabele u koje bismo unosili bodove. Na kraju svakog kvartala, tim koji bi imao najviše bodova osvojio bi predviđenu nagradu.

Nažalost, nekada djeca više čitaju radi same nagrade, nego što ih čitanje interesuje. Kako bismo bili sigurni da je učenik stvarno pročitao knjigu tražićemo mu, ne *preuzetu* analizu sa interneta, već prikaz pročitano djela.

U svakoj porodici pravi primjer smo mi sami. Ako nam je na *meniju* svakodnevno servirana knjiga, stvorena navika njihovog poklanjanja i kupovanja, usadićemo svojoj djeci ljubav prema njima od malih nogu. Pročitani planirani broj strana, bi im omogućio nagradu - zajednički odlazak u pozorište, na izlet, u poslastičarnicu...

Zaključak

Stepen razvijenosti čitalačke kulture je u padu, i to je trend kako na globalnom nivou, tako i na nivou regiona. Iz navedenog istraživanja, možemo zaključiti da je taj fenomen izrazitiji kod srednjoškolaca nego srednjoškolki.

Pretpostavke o razlozima zbog čega je to tako su razne, od digitalizacije i uvođenja elektronskih medija preko porodičnih navika i posljedica vaspitanja. Činjenica je da sve polazi iz porodice. Nažalost, uloga roditelja je sve manje prisutna u stvaranju navika, pa i kada je u pitanju navika čitanja. Pravovremenom sugestijom roditelji će usmjeravati aktivnosti u kojima djeca provode slobodno vrijeme. Takvim pristupom bi se poboljšala učestalost čitanja u slobodno vrijeme, popravljala s vremenom i bila užitak, a ne moranje, dok bi fokus ostao na knjigama koje su programom predviđene za školu.

Čitanje u etapama pomaže oblikovanju pogleda na svijet, a njime, obogaćujući jezički izraz, razvija se naše kritičko razmišljanje i saznanje da čitanje predstavlja duboko nadahnut i duhovno osmišljen čin. Takvo saznanje afirmiše i motiviše da se i s profesorima, prijateljima, čitajući oslobodimo stresa ocjenjivanja i da zajedno uživamo u čitanju djela u cjelosti, a ne skraćениh verzija. Na taj način temeljito se podiže kako individualna tako i nacionalna čitalačka kultura i čitalačka pismenost.

Literatura

1. Alex-Nmecha, J. C., & Horsfall, M. N. (2019). Reading Culture, Benefits, and the Role of libraries in the 21st century. *Library Philosophy and Practice*, NA-NA.
2. Alinčić, D. (2016). Stavovi o lektiri i čitalačke navike srednjoškolaca. [interdisciplinarni diplomski rad] Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. Backović, S. (2020). *Crna Gora / PISA 2018*. Preuzeto 28. 06. 2021. sa <https://www.antenam.net/stav/180618-slobodan-backovic-crna-gora-i-pisa-2018>.

4. Britton, B. K., & Glynn, S. M. (Eds.). (2013). *Executive control processes in reading*. Routledge.
5. Kalezić- Đuričković, S. (2008). Nastavno proučavanje romana u osnovnoj školi (poglavlje: Osposobljenost učenika za čitanje romana, str. 52 i 54), Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
6. Krnjaić, Z., Stepanović, I., & Pavlović-Babić, D. (2011). Reading habits of secondary school students in Serbia. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 43(2), 266-282.
7. Kuvač-Levačić, K. (2013). Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje nekniževnih «tekstova». *Čitanje za školu i život*, 13.
8. Levine, S. L., Cherrier, S., Holding, A. C., & Koestner, R. (2020). For the love of reading: Recreational reading reduces psychological distress in college students and autonomous motivation is the key. *Journal of American College Health*, 1-7.
9. Marcos, R. I. S., Fernández, V. L., González, M. T. D., & Phillips-Silver, J. (2020). Promoting children's creative thinking through reading and writing in a cooperative learning classroom. *Thinking Skills and Creativity*, 36, 100663.
10. Massaro, D. W. (2015). Two different communication genres and implications for vocabulary development and learning to read. *Journal of Literacy Research*, 47(4), 505-527.
11. Meyer, B. J., Young, C. J., & Bartlett, B. J. (2014). *Memory improved: Reading and memory enhancement across the life span through strategic text structures*. Psychology Press.
12. Momčilović, S. (2018) Čitalačke navike i interesi postmilenijske generacije. [završni rad] *Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku*.
13. Ogugua, J. C., Emerole, N., Egwim, F. O., Anyanwu, A. I., & Haco-Obasi, F. (2015). Developing a reading culture in Nigerian Society: Issues and Remedies. *Journal of Research in National Development*, 13(1), 62-67.
14. Schiefele, U., Schaffner, E., Möller, J., & Wigfield, A. (2012). Dimensions of reading motivation and their relation to reading behavior and competence. *Reading Research Quarterly*, 47(4), 427-463.
15. Schleicher, A. (2019). PISA 2018: Insights and Interpretations. *OECD Publishing*.

16. Trebješanin, Ž. & Lalović Z. (2014) Psihologija za drugi razred gimnazije. *Zavod za udžbenike*, Podgorica.
17. Turčilo, L., Osmić, Kapidžić, D., Šadić, Žiga, J., & Dudić A. (2018). Studija o mladima Bosna i Hercegovina. *Friedrich Ebert Stiftung*.
18. Wang, A. Y. (2012). Exploring the relationship of creative thinking to reading and writing. *Thinking Skills and Creativity*, 7(1), 38-47.
19. Wilson, R. S., Bennett, D. A., Gilley, D. W., Beckett, L. A., Barnes, L. L., & Evans, D. A. (2000). Premorbid reading activity and patterns of cognitive decline in Alzheimer disease. *Archives of Neurology*, 57(12), 1718-1723.
20. Yurdakal, I. H. (2019). Examination of Correlation between Attitude towards Reading and Perception of Creative Reading. *European Journal of Educational Research*, 8(2), 443-452.
21. Zubac, A. (2018). Stanje kulture čitanja među srednjoškolskim učenicima u Hrvatskoj: rezultati ankete. *Knjiznica*, 62(3), 69-96.
22. <https://headliner.rs/2019/01/17/zasto-jedobro-citati-knjige-ako-vam-je-motivacija-za-to-uopste-potrebna/>

READING CULTURE OF SECONDARY SCHOOL

STUDENTS IN PLAV,

CURRENT SITUATION AND MOTIVATION

Abstract

The purpose of this paper is to strengthen and develop the reading culture of high school students as well as to provide strategies that will facilitate this process. The research was conducted on students of the mixed high school *Bećo Bašić* in Plav. The sample consisted of 204 high school students, of which 140 whose mother tongue is Montenegrin-Serbian, Bosnian or Croatian and 64 whose Montenegrin language is non-mother tongue (Albanian). A self-developed questionnaire was used to collect data in order to analyze the practice of reading among students. The results showed that the reading culture of high school students is below average, where girls showed a slightly higher level of development, responsibility and motivation. Only 4% of boys and 15% of girls spend their free time reading.

Most of them believe that reading is an obligation (18.5-49.3%) and read only one book per month (36-64.4%). When it comes to young men, regardless of their mother tongue, the most common motive for reading comes from their professors and teachers (45%; 35%). On the other hand, high school students draw their motivation from several different sources. What is common is that all motivation comes from external sources, which is good news for educators, because with their approach in teaching, they can significantly improve the reading culture of their students. Finally, concrete strategies for promoting reading culture were offered, which proved to be successful in practice.

Key words: *reading culture, high school, students, motivation.*